

CZAR (148) *sb m*

czar (1), **czary** (147) *pl t*; czar : czary *LibMal* (1 : 4).

czâr, czar- (w tym 2 r. błędne znakowanie).

sg A cz(a)r (1). ◇ *pl N* czary (30). ◇ *G* czarów (33), czâr (3); czâr *HistAl*; -ów : czâr *FalZioł* (2 : 2); ~ -ów (5), -(o)w (28); ~ czâr (1), cz(a)r (2). ◇ *D* czaróm (13); -óm (1), -(o)m (12). ◇ *A* czary (41). ◇ *I* czarami (12), czary (7), czarmi (3); -ami *LibMal*, *Leop*, *BudBib*, *CzechEp* (3), *ReszPrz* (2), *WujNT*; -y *HistAl*, *GliczKsiqż*, *LatHar*; -mi *BielKom*, *RejAp* (2); -ami : -y *Mqcz* (1 : 1), *SkarŻyw* (2 : 3). ◇ *L* czarach (4), czaroch (1) *RejAp*; ~ -ach (3), -(a)ch (1).

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVII – XVIII w.*

1. *Zjawisko nadprzyrodzone o charakterze demonicznym; gusła, sztuki magiczne, wróżenie; carmen, magia, magice Mqcz; incantatio Calag; artes funestae, artes nefandae, artes secretae, cantatio, cantus, delinimenta, devotiones, devotiones magicae, devotiones sepulchrales, incantamenta, incantamenta carminum, incentio, indigitamenta, magica sacra, magicum carmen, maleficium, nefaria vota nocturna, praecantatio, prestigiae, sceleratae preces, veneficium, venenum, zoroastraei susurri Cn* (146) : truciny ani babich czar niertzeba fie bać. *FalZioł* I 112b; á gdy iego łok w leielz do wody á to dałz pić/ włythki czari od bydła giną precz *FalZioł* I 113a; Gdyby fie kto bał czar piy tę wodkę á bądź przepieczon *FalZioł* II 5d, *3e, I 127b, 148c, 153a, IV 24d; Oddzyaliwayą załzie then czar thak, wzyącz yayą wdzyen łzwyąthego yana, gorcziczą, a myodu y krefzicz krową przelz włythko czyalo *LibMal* 1544/86; Item zeznawa yłch Anna fzlyoffarza kthori Rułńnyczą Roby na Walisfchewye malzonka Naprawvye dzyewkam mąze czaramy *LibMal* 1552/172, 1544/86, 89v; *SeklKat* D4; *RejKup* o4, t2v; *HistAl* M4; *BielKom* G5; *GliczKsiqż* C4 [2 r.]; Powiedz bluznierzu Syná Bożego/ kto was tákowych tzarów náutzyl? *KrowObr* 73v, 82, 87v, 92v, 96v, 100v, 101v; *RejWiz* 150, 169v; *Leop Ex* 8/18; *BielKron* 25v, 122v, 387 [2 r.]; Carmen significat Czary nieyákie/ záklęcie/ którego czárownice/ álbo czárnoxięłznicy vżywáyą. *Mqcz* 38d; Magicae herbae, Zioła których czárownice ku czárom vżywáyą. *Mqcz* 204a, 160a, 204a [2 r.], 479c, 487a; O tym coby przeciw trucińam/ y Czárom być mogło. *SienLek* 155, 157v *marg*, Sv; iż to łą ci kthorzy fie vniełli zá chwałą bałwánow/ zá męzoboyftwem/ zá czármi/ zá cudzołofthwem *RejAp* 83v; O tey złońnicy y o tych czároch/ zwodziech/ y fáłzoch iey/ iuzechmy fie dołyc náłłucháli *RejAp* 156v, 4v, 83, 154v; *RejPos* 225v, 241v, 305, 331; Pánie łtary/ Porzuc czary/ Im fie wiary/ Gotuy máry *RejZwierc* 118; *BudBib Sap* 18/13; *Oczko* [43]; wielce plakał nád nią/ wiedząc iłz to zóná iego/ á iulz pewnie mniemáiąc/ iłz zá czárami/ obroćic fie w onę bełtyą miála *SkarŻyw* 35; á ty z łwemi czary do pieklá przepádni. *SkarŻyw* 36; Tołz czynią owi co fie do czárownic y czárow po pomoc vćiekáią *SkarŻyw* 173; ten cud widział Márcjan/ przec niemogł/ ale go czárom przyczytał. *SkarŻyw* 179, 21, 35 *marg*, 36 [4 r.], 152 [2 r.], 179 [2 r.] (21); *StryjKron* 370 *marg*; *CzechEp* 50, 98, 340; A niedufay w żadné czary *KochFr* 17, 102; Nie było w mym domu dárów/ Ani łupu/ lichwy/ czárow. *KochMRot* Bv; *ReszPrz* 42; Czegom zbydż niemogł/ przez zioła/ przez czary/ To łam dżis wyznam ná fie z práwéy wiary *KochFrag* 27; *LatHar* 115, 624, 648; *WujNT Apoc* 9/21, 18/24; *SkarKaz* 119a [2 r.]; *SkarKazSej* 700b; *KlonWor* 24.

W charakterystycznym połączeniu: babie czary (3).

Zwroty: »czary czynić, stroić, sprawować« (3 : 3 : 1): I ząfię dzień Świętego Ianá/ tzáruiąc wino thák ty tzáry fwoie ípráwuiefz. *KrowObr* 97v; *Mącz* 156c; czemu błaznowie wierząc/ sílá tym korzenim czárow czynili *SienLek* 199; nákoniec odftápiwfyz Páná Bogá fwego do ich Bogow przyftáli/ y czáry znimi y pokłon bálwochwálki ftroili. *SkarŻyw* 557, 306, 503, 517.

»w czary, czarom wierzyć« [szyk *zmienny*] (3 : 2): Aby im oney wiáry lepiej potwirdzili/ Aby fwym czárom więcey/ niż Pánu wierzyli. *RejWiz* 150; Tego też czáfu Zmodź pokrzczona íeft/ ktorzy iáko ine byđło żyli ná świećie/ ogień chwałęc/ pthaki w lefie/ a dułze ná grobiech karmiąc/ w rozmaite czáry wierząc. *BielKron* 385; czárty chwałę y wierzą czárom *BielKron* 445, 6; *SienLek* 189v.

Wyrażenia: »czarnoksięskie czary« (1): tám przez czárnoxięskie czáry diabłow wzywał *HistAl* Av.

»czary diabelskie« [szyk 1 : 1] (2): Iełliby kto w Páná Iezu Kryftá Báránká prawdziwego wierzyć niechćiał/ y wtzárách fię Dyabelfkich y bluznierftwách kochał/ niepotrzebá mu więthfzey tzárownice/ y bluznierzá ífukác *KrowObr* 68v; Także Trynitarze wfyfcy [...] háńbią Troycę świętą/ zowięc ią (áz y ítrách pífac) Dyabelfkimi czárámi/ morfkiemi dżiwámi/ piekielnym Cerberufem. *ReszPrz* 90.

»papieskie czary« (1): Iż żywot zakonniczy/ y wotá/ ktore BOgu czynią/ íą Papieskie czáry. *ReszPrz* 41.

Szeregi: »czary a bałamuctwa« (1): ztąd ówy Sobótki/ nocné ognie/ zbieránia żiół/ y do czárow a bałamuctw bákich kiermáfz *Oczko* 29.

»czarnoksięstwo (a. czarnoksięska nauka), (albo) czary« = *magiae JanStat* [szyk 5 : 3] (8): A tak iuż pokufzaią rozmáitych czar álbo czárnokfięftwá/ wynálezenia nowego/ chytrości rozmáitey/ y diabelskiego wzywánia/ tho im wftytko nic nie pomoże *HistAl* M4; Czwarťa/ Iełliby íye około Czárnokfyęłkiey náuki álbo Czárow obierał. *GroicPorz* 14v, ii2; *RejAp* 166; Ná oítátek przez czáry/ przez czárnokfięftwo/ kufzą íie niektorzy zniewolić pocżciwe fercá *Górndworz* Bb4v, Hh6v; *SkarŻyw* 458; *SarnStat* 214.

»czary i szatańskie czyny« (1): Ten niefczęfny czárownik/ który czártóm gwoli Y íobie przez íwe czáry y ízátáńłkie czyny/ Chćiał mię był zwiędz *GosłCast* 61.

»diabelstwo i czary« (1): Ten kamień dijabelftwu y czarom íie przeciwi/ węże odgania *FalZioł* IV 53d.

»czary, (a, i) gusła« = *incantatio Calag* [szyk 13 : 2] (15): *ComCrac* 20; ktorzy zwyczajem przifięgaią/ albo ktorzy w czarach/ gułliech/ Czarnokxięftwye/ y ynich zaboboniech/ y w wízelkym złym wczinku/ albo woli ymięnia Bożego v żiwaią *SeklKat* F2v; ognie/ wody/ y ine chwałthy połwięcił/ y wftytki ony czáry y gułlá poftáremu odnowił. *RejAp* 166v; *RejPos* 71v, 72; *Calag* 580a; *SkarŻyw* 517; *CzechEp* 106, 111, 132, 232, 350, 362; Aliści bez wízelkiego karánia zoftály/ y owfzem íie ípołpolitowály/ czáry/ gułlá/ krzywoprzyfięftwá/ cudzołóftwá/ świętokradżtwá *PowodPr* 24; Kiedy one Maenades zefzły fię w gromáde/ O czárách y o gułłách czyniły więc rádę *KlonWor* 7.

»czary i kuglarstwa« (1): ktorzy fwemi czáry y kugłárftwy/ iuż byli ktemu obywátele wyfpu onego przywiedli/ ífz Symoná mieli zá Syná Bożego *SkarŻyw* 436.

»czary i nauki łotrowskie« (1): Záżywał wftytkich czárow y náuk łotrowłkich *KlonWor* 24.

»czary i diabelska posługa« (2): y buduiąc w Tyberyádzie kościoł/ gdy palono máteryą: Zydowie czáry íwemi/ y dyabelńką posługą/ ogień zczárowáli/ ílz íię niczególz íać w cegielniey niechciał. *SkarŻyw* 457, 600.

»praktykarstwo (a. praktyki), (i) czary« (2): czáłow lepak prześtrzeżał báwiąc íię praktykárftwem y czárámi [*angurabatur et divinationibus operam dabat*] *BudBib* 2.Par 33/6; *LatHar* 113.

»wieszczby, (i) czary (burty)« [szyk 3 : 2] (5): *GórnDworz* Hh6v; Którzy vzywáią nauk Szátańńkich/ czárów/ wieźdźb/ czárnoksięstwa *BiałKat* 48v; *SkarŻyw* 503; Znáki dáne ná czáfy/ ná dni y látá [...] obroćili íobie ná wieźdźby y czáry. *SkarKaz* 518a, 518b.

»czary, (i) wroźki (a. wrożenie)« = *incantationes et magiae* *JanStat* [szyk 3 : 2] (5): Lud on barzo íeśt íkłonny ku czárom y ku wrożeniu. *MiechGlab* [89]; *RejAp* 166; Práktyki/ czáry/ wroźki/ y z czártem porozumienie. *LatHar* 113; *SarnStat* 214 [2 r.].

2. *Rzecz zaczarowana* (2) : Powyedziała yńch wydziała v íobcza wbuku czari, kthore ku íkazenyv pywa tham bylo wrzuczono pod kadz tho íeśth kamyenye lazyenne. *LibMal* 1544/85; íedno niechay/ w każdym ółtarzu w wáńzych kościelech dziurę vtzyni/ nátychmiał ty tzáry wáńze naydzie/ kthoreście tám zálepili. *KrowObr* 219v.

Synonimy: 1. *alchimija, burta, czarnoksięstwo, diabelstwo, gusło, kuglarstwo, praktyka, praktykarstwo, wieszczba, wroźba, wroźka.*

Cf [CZARODZIEJCA], [CZARODZIEJNIK], CZAROWANIE, [CZARZENIE]

ZZa